

імітація страти, використання як живого прикриття. Ці методи хоч і не використовують фізичного насильства, проте є дуже сильнодіючими. Моряків доводять до перебування на межі життя та смерті (з їх точки зору). Всі ці методи психологічного впливу є неабияким випробуванням для психіки, здоров'я та життєстійкості моряків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дробижева Л. М. Политический экстремизм и терроризм: социальные корни проблемы / Л. М. Дробижева, Э. А. Паин // Век толерантности : научно-публицистический вестник. – №5. – М. : МГУ, 2003. – С. 26.
2. Ильясов Ф. Н. Терроризм – от социальных оснований до поведения жертв / Ф. Н. Ильясов // Социологические исследования. – №6. – М. : РАН, 2007. – С. 78–86.
3. Ольшанский Д. В. Психология терроризма / Ольшанский Д. В. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
4. Сафин И. В. Современные превентивные методы по защите морских судов от нападения и захвата пиратами / И. В. Сафин // Судовождение : сб. научн. трудов / ОНМА Вып. 17. – Одесса : «ИздатИнформ», 2009. – С. 164–173.
5. Терновский В. Б. Из опыта подготовки моряков по вопросам противодействия вооруженным нападениям на суда и предотвращение пиратских нападений / В. Б. Терновский // Морська освіта. – 2011. – №1-2. – С. 24–27.
6. Топалов В. П. Организация и нормативное обеспечение охраны судна : [конспект лекций] / В. П. Топалов, В. Г. Торский, Л. А. Позолотин; М-во образования и науки Украины, ИКЦ Одес. нац. морской акад.; Отд-ние Морского ин-та Великобритании в Украине (Морской ин-т Украины). – Одесса : Астропринт, 2009. – 216 с.
7. Шафран Л. М. Теория и практика профессионального психофизиологического отбора моряков / Л. М. Шафран, Є. М. Псядло. – О. : Фенікс, 2008. – 292 с.
8. Юридические аспекты борьбы с морским пиратством // Морской информационный бюллетень. – № 1. – Одесса : ФМПСУ, 2009. – С. 22–23.
9. Hurlburt Kaija. The Human Cost of Somali Piracy / Kaija Hurlburt. – Louisville : Oceans Beyond Piracy, 2011. – 33 p.

Рецензенти: д. психол. н. Приходько І.І., д. психол. н. Барко В.І.

УДК 159.09

Погорелов С.О., здобувач кафедри загальної психології НУЦЗУ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ ПРО ЕКСТРЕМАЛЬНУ СИТУАЦІЮ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІСТЬ

Представлений у статті теоретичний аналіз соціальної перцепції екстремальної ситуації довів, що найважливішу роль у детермінації особливостей особистіс-

но-ситуаційної взаємодії відіграють уявлення суб'єкта про ситуацію. Уявлення про ситуації соціально й біографічно детерміновані, опосередковані побудовою особистісних моделей, прототипів, схем ситуацій і є істотною підставою поведінки й переживань людини в ситуації. На формування індивідуальних уявлень про екстремальну ситуацію впливають соціальні уявлення, основні типи яких можна припустити як наступні: розуміння екстремальної ситуації як нещастя, як пригоди і як якогось випробування, яке треба із честю витримати.

Ключові слова: екстремальна ситуація, уявлення.

В статті представлений теоретичний аналіз соціальної перцепції екстремальної ситуації дає основание предполагать, что важнейшую роль в детерминации особенностей личностно-ситуационного взаимодействия играют представления субъекта о ситуации. Представления о ситуациях социально и биогрaфически детерминированы, опосредованы построением личностных моделей, прототипов, схем ситуаций и являются существенным основанием поведения и переживаний человека в ситуации. На формирование индивидуальных представлений об экстремальной ситуации оказывают влияние социальные представления, основные типы которых можно предположить как следующие: понимание экстремальной ситуации как бедствия, как приключения и как некоего испытания, которое надо с честью выдержать.

Ключевые слова: экстремальная ситуация, представления.

Постановка проблеми. В останні роки у світі усе більш очевидної стає тенденція підвищення уваги до екстремальних подій, що відбуваються на планеті, поведінці людей в екстремальних ситуаціях і допомоги людям, що постраждали в цих ситуаціях. Така увага, з одного боку, визначається глобалізацією, що постійно глибшає, розширюється й прискорюваним планетарним об'єднанням людства й супутніми йому конфліктами, а, з іншого боку, ростом планетарної свідомості людей і їх відповідальності за долі інших людей і народів.

У цій ситуації природно, що психологічна наука стає однією з основних опор у дослідженні й розв'язанні проблем, пов'язаних з екстремальними ситуаціями (О. Тімченко, Л. Перелігіна; В. Лефтеров; Є. Потапчук; О. Сафін та ін.).

Вивчення наслідків техногенних і екологічних катастроф, військових і політичних конфліктів дозволило побачити, що часто ступінь психологічної травматизації людини залежить від тих уявлень про надзвичайні ситуації, які у неї склалися.

Як вітчизняними, так і закордонними авторами підкреслюються висока значимість уявлень у житті людини, їх регулятивна функція стосовно сприйняття дійсності й поведінки (Л. Леві, С. Московічі, Дж. Абрик, А. Ребер, В. Мясіщев, Б. Ананьєв, І. Бовіна, Л. Драгульська, Н. Лопарева, С. Максимов, Д. Пибоді, А. Шмельов, Г. Акопов, М. Андреева, А. Граменицький та ін.). Культурні й соціальні форми людського буття самореферентні: їх явною або неявною підставою служить «уявлення себе» (С. Ячин). При цьому в руслі сучасної посткласичної науки на перше місце виходить «пізнання зробленим» (М. Мамардашвілі), тобто вивчення соціокультурної реальності через сформовані нею «треті речі», шляхом аналізу категорії свідомості людини, що відбиває тією чи іншою мірою повноту навколишнього миру.

У даному дослідженні вивчаються уявлення про екстремальну ситуа-

цію, які розглядаються як відбиття у свідомості людини результативної сторони її життєвого досвіду, кількості інформації про надзвичайні ситуації, яку даний людина одержала, а також емоційну насиченість цієї інформації.

У зв'язку із цим нам представляється актуальним розглянути уявлення про екстремальну ситуацію як системний психологічний новотвір свідомості.

У сучасній психології уявлення розглядаються з різних точок зору: як процес, як продукт, як рівень психічного відбиття (рівень уявлень), як модель (уявлення про світ, уявлення знань або репрезентація) (В. Ганзен, А. Гостев, В. Петухов і ін.), однак відсутній єдиний підхід, що визначає модель, структуру й умови формування уявлень. Багатство існуючих дефініцій уявлень відбиває багатоаспектність цієї проблеми й у той же час не охоплює її повністю.

Усе вищесказане й визначає актуальність дослідження психологічних особливостей уявлень про надзвичайні ситуації, яке дозволяє збагатити знання про психологію людини, особливо в області екстремальної й кризової психології.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Початок вивчення проблеми психічного образу у вітчизняній психології зв'язують із іменами І. Сеченова й І. Павлова. Досліджуючи нервову систему людини, І. Сеченов зробив висновок про те, що образи-уявлення є не відбиток або слідом предмета, а такі елементи психіки, які споконвічно мають предметно-узагальнений характер. Виходячи з того, що «предметний мир існував і буде існувати стосовно кожній людині раніше його думки», «первинним фактором завжди був і буде для нас зовнішній мир з його предметними зв'язками й відносинами» [10]. Ця позиція знайшла свій розвиток у працях І. Павлова.

У дослідженнях В. Бехтєрева, В. Мясіщева, В. Осикової, А. Ухтомського, Ф. Шемякіна, Н. Щелованова рефлексологічний підхід оцінюється в цілому критично, затверджується системний підхід, мозок розглядається як орган попереджувального сприйняття й проектування середовища.

Виклад основного матеріалу. Уявлення – це одна із ключових проблем психології, оскільки показують своєрідність переходу від відчуття до різноманітних функцій пам'яті, мислення. Цією проблемою займалися В. Ганзен, А. Гостев, В. Петухов та ін.

Сучасні дослідження психічних процесів у їхньому взаємозв'язку й закономірній взаємозумовленості зв'язуються з поняттям «образ миру».

Стійкі індивідуально-стильові характеристики образу миру, незалежні від актуальних мотивів і стану, виявляє Е. Артем'єва [5]. В. Мухіна в книзі «Особистість: Міфи й Реальність» пише про те, що «пізнаючи навколишній світ - мир, який визначає умови розвитку й буття, - кожний філософ, учений, повсякденна людина пізнає цей мир через свій досвід, залежно від особливостей своєї людської свідомості. Категорії, які ми виділяємо для пізнання миру, - це категорії, опосередковані нашою людською свідомістю; судження, які ми висловлюємо, - це судження, також опосередковані нашою людською свідомістю» [7].

У психологічній науці проблема образу належить до числа фундаментальних. Вивчення формування образу навколишньої дійсності у свідомості людини, його функцій у поведінці й діяльності, його мозкових механізмів має

винятково велике значення для розвитку, як загальної теорії психології, так і теоретичних позицій спеціальних психологічних дисциплін. Розробка цієї проблеми не менш важлива й для розв'язку прикладних завдань, які ставляться перед психологією суспільною практикою, особливо коли мова йде, про психологічне забезпечення діяльності людини, що проходить в особливих умовах. Оскільки психічне відбиття формується й розбудовується в процесі життєдіяльності суб'єкта, «обслуговуючи» його як цілісність, воно не може не бути суб'єктивним. Ця суб'єктивність по-різному проявляється в різних зв'язках людини з миром і на різних рівнях психічного відбиття.

У багатьох роботах із психології ситуацій (Л. Анциферова, Е. Коржова, Л. Китаєв-Смык, А. Махнач і ін.) підкреслюється, що дослідження впливів несприятливих подій і ситуацій на життєдіяльність людини сьогодні повинні бути спрямовані в основному на вивчення внутрішніх детермінант ситуацій, що визначають оцінку. Для соціальних ситуацій показана обумовленість поведінки суб'єкта його уявленнями про дану ситуацію. Тому й вивчення людини в екстремальних умовах припускає необхідність характеризувати їхню суб'єктивну значимість. У цьому процесі вирішальне значення має те, яким образом людина робить відбір подій і стимулів і сприймає, конструює й оцінює їх у своїх когнітивних процесах.

У вітчизняній науці методологічний підхід такого роду був сформульований Л. Виготським, що висував в якості одиниці аналізу ситуації переживання людини – його активне відношення до ситуації. Феномени особистісного змісту А. Леонтьєва, установки Д. Узнадзе, значимих ситуацій В. Мясіщева, теорія диспозиційної регуляції поведінки особистості В. Ядова, «визначення ситуації» Т. Шибутіані, соціального конструювання реальності суб'єктом Г. Бала показують, що ситуаційне сприйняття – це особистісна особливість, яка може бути використана для опису й класифікації індивідів. Таким чином, спосіб, за допомогою якого ситуації, стимули й події сприймаються й структуруються, є важливою характеристикою особистості.

Т. Шибутіані затверджує, що визначення ситуації відбувається за допомогою додання значення об'єктивної ситуації. Тим самим вона стає суб'єктивною [11]. Г. Балл підкреслює, що визначення ситуації включає процес соціального конструювання реальності [6]. У вітчизняній психології з таким розумінням ситуації перегукуються дослідження особистісного змісту, уведеного О. Леонтьєвим, що й розуміється як оцінка життєвого значення для суб'єкта об'єктивних обставин і його дій у них; дослідження установки (Д. Узнадзе, Ш. Надірашвілі), згідно з якою реакція індивіда, крім стимулу, обумовлюється установкою – цілісним психічним станом індивіда, що формуються під впливом дійсності. В. Мясіщев у концепції відносин особистості запропонував поняття значимої ситуації, підкресливши уразливість особистості до певних факторів середовища [8].

Ситуація з'являється як деякий спосіб організації суб'єктом явищ зовнішнього соціального миру, ознаки й елементи якого практично нескінченні. Людина у своїх уявленнях відбирає деякі, істотні з її погляду елементи реальності; їхня наступна організація в цілісний образ (уявлена ситуація) відбувається при наявності актуальної позиції самого суб'єкта відбиття. Уявлена си-

туації є продукт складного процесу соціального мислення. Створюваний образ ситуації виконує регуляторну функцію, націлений на прогнозування результату подій для забезпечення адекватної поведінки особистості.

Як правило, уявлення про ситуацію є уявленнями людини-в-ситуації, тобто прототипами, що забезпечують людину інформацією й очікуваннями щодо найбільш імовірного типу соціально відповідної поведінки. В описі ситуації думки й оцінки проявляються побічно (у формі специфічного вибору стилістично й емоційно пофарбованої лексики). Такі описи є акумуляцією біографічно детермінованого досвіду, отриманого в схожих ситуаціях.

Стосовно наслідків ситуацій для особистості виділені несприятливі (такі, що приводять до травматичних наслідків) типи уявлень. Так, Л. Анциферова виділяє 4 групи ірраціональних установок: катастрофічні, повинності, обов'язкової реалізації своїх потреб і прагнень, оцінні [3]. Їхня поява формує так зване «магічне» мислення, яким людина як би сама себе гіпнотизує й позбавляє можливостей діяти вільно. Так само діє зосередження уваги на негативних наслідках переживаного події, на втратах і небезпеках. Крім того, автор приводить такі приклади перекручених установок, як персоналізація, дихотомічне мислення, вибіркове абстрагування, довільні умовиводи, сверхгенералізація, перебільшення.

У психології соціального пізнання розроблені уявлення про Образ миру, що є універсальною формою організації індивідуальних знань, яка визначає можливість пізнання й керування власною поведінкою. Найважливішою особливістю моделі миру є її внутрішня безумовна вірогідність. Якщо неузгодженість між реальним і віртуальним миром занадто велика, то людина зустрічається в першу чергу з особистісними проблемами. Особливості функціонування моделі миру завжди знаходять висвітлення у вербальній продукції людини. Загальна логіка процесу соціального пізнання така: людину чекає в житті цілий ряд несподіванок і протиріч, і це загрожує зруйнувати устояну картину миру. Спроба протистояти цьому є пошук такої стратегії пізнання (і поведінки), яка допомагає зрозуміти зміст того, що людину оточує. Заради цього й відбувається перетворення незвичайного у звичайне, причому таке конструювання реальності є результатом зусиль не індивіда, а групи: вона задає загальне бачення реальності, яке орієнтує дії її членів.

Зрозуміло, що в екстремальній ситуації переваги в адекватності дій і стійкості психіки буде мати суб'єкт, Образ Миру якого більш достовірний і реалістичний. Таким чином, особливості системи індивідуальних уявлень є чинником успішності або неуспішності подолання як екстремальної ситуації, так і посттравматичної симптоматики.

Виділені М. Андрєєвою два розділи психології соціального пізнання – теорія соціальної ідентичності й теорія соціальних уявлень стосовно до випадку екстремальної ситуації також дають орієнтири в розв'язку проблеми стійкості особистості [1; 2]. Орієнтація людини у світі починається з осмислення свого власного положення в ньому, з усвідомлення своїх можливостей і перспектив: йому треба зрозуміти, як жити й діяти в цьому світі. По визначенню А. Теджфела, соціальна ідентичність – це така частина Я-концепції індивіда, яка виникає з усвідомлення свого членства в соціальній групі разом із ціннісним і емоційним значенням, зраджуванням цьому членству [12]. Наслідком

такої включеності є вироблення стратегій поведінки. В екстремальній ситуації, у ситуаціях радикальних перетворень категорії не встигають за ходом об'єктивних змін: людина, на думку А. Теджфела, змушена здійснювати «швидку категоризацію», коли категоріальні рішення ухвалюються на основі недостатньо складеного й продуманого особистого досвіду. Такі «швидкі» рішення дійсно необхідні для орієнтації людини в нових умовах, але одержуване при цьому «грубе настроювання» недостатнє для вироблення адекватної стратегії поведінки – воно може внести ряд занадто вже упереджених характеристик у побудований образ миру. Увесь арсенал психологічних процесів, включених у процес пізнання – формування установок, цінностей, структур психологічного захисту, - заявляє про себе в повний голос, ще більш ускладнюючи взаємодії реального миру і його образа, а також опосередкування ними вчинків людей.

На формування індивідуальних уявлень про екстремальну ситуацію впливають і соціальні уявлення. Найбільше «опуклі» для певної ситуації соціальні уявлення займають центральне місце в семантичному просторі свідомості при регуляції поведінки, зчіплюючись із іншими когнітивними й емоційними утворами (поняттями, оцінками, диспозиціями, цінностями, мотивами, цілями, планами, життєвими змістами).

Завдяки чому можуть виникати соціальні уявлення про екстремальні ситуації? На тлі неясності самого терміна «екстремальний» сьогодні спостерігається «бум» екстремальної тематики в просторі повсякденної свідомості, чому чимало сприяє експресивність ЗМІ. Завдяки цьому, а також багаторазовій повторюваності тем і інтерпретацій, формовані ними уявлення впливають на свідомість споживачів інформації. Наївний спостерігач постійно чує комбінацію «екстремальна ситуація» або в контексті інформації про аварії, катастрофи, нещастя; або як назви виду пригод, куди йдуть сміливі, спортивні, гарні, яскраво одягнені хлопці. Повторення інформації веде до спрощення репрезентативної моделі, утвору «публіцистичних кліше», і в такий спосіб виявляється, що основний зміст соціальних уявлень про екстремальну ситуацію полягає або в розумінні їх як катастрофи, або як «крутої» пригоди. Ще одне джерело соціальних уявлень про екстремальну ситуацію – це культура, і релігія. «Схеми, які прищеплює нам культура, впливають на те, що ми помічаємо в наколишньому світі», - вважає Е. Аронсон [4]. Християнська традиція, екзистенціальна філософія, історія, гуманістична психологія формують в істотної частини суспільства, яка отримала гуманітарну освіту, або, яка сповідує християнство, уявлення про екстраординарні ситуації як випробування, покликані перевірити міцність духу людини або відкрити їй нові обрії буття.

О. Артем'єва, досліджуючи психосемантичні аспекти формування уявлень, виявила, що існують значимі зв'язки особливостей семантичного оцінювання з особливостями особистісних проявів: так, інтернали більш схильні до використання вимірів «сили» і «активності», екстернали – частіше обирають оцінні властивості при опису об'єктів [5]. Знання цих зв'язків може служити для виділення типотворюючих параметрів особистісних і евристичних проявів. Семантична продукція суб'єкта порівнянна з особливостями його маніпулятивного статусу (активність прийняття завдання й т.п.), при цьому типологія вільних асоціацій корелює з поділом людей на тих, хто активно сприй-

має фрустриючі ситуації й на тих, хто сприймає їх пасивно; також вона пов'язана з типологією по якостях «ризиковий – обережний» і по мотивації досягнення – мотивації уникнення. Таким чином, можливе прогнозування успішності поведінки суб'єкта в екстремальній ситуації по його семантичних характеристиках.

У дослідженні Л. Правдіної виявлено 3 основних типа уявлень про екстремальну ситуацію: екстремальна ситуація як випробування, екстремальна ситуація як погроза, небезпека, екстремальна ситуація як пригода [9]. Особи, що мають різні уявлення про екстремальну ситуацію, демонстрували різну динаміку соціально-психологічних характеристик: ступені свідомості життя, самооцінки, самопочуття протягом перебування в екстраординарних умовах пригодницького тура.

Висновки. Теоретичний аналіз соціальної перцепції ситуації дає підставу припускати, що найважливішу роль у детермінації особливостей особистісно-ситуаційної взаємодії відіграють уявлення суб'єкта про ситуацію. Вони містять у собі не тільки особисте знання людини про ситуації даного типу, але й більш узагальнене знання, що є приналежністю певного кола людей, або, наприклад, соціальної групи. Уявлення про ситуації соціально й біографічно детерміновані, опосередковані побудовою особистісних моделей, прототипів, схем ситуацій і є істотною підставою поведінки й переживань людини в ситуації. Унікальна уявлена ситуації конструюється із фрагментів наявних в особистості соціальних уявлень, інформації з даного ситуаційного дискурсу й безпосереднього спостереження, актуалізованих фрагментів загального семантичного знання. На формування індивідуальних уявлень про екстремальну ситуацію впливають соціальні уявлення, основні типи яких можна припустити як наступні: розуміння екстремальної ситуації як нещастя, як пригоди і як якогось випробування, яке треба із честю витримати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г. М. Социальная психология / Андреева Г. М. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 384 с.
2. Андреева Г. М. Современная зарубежная социальная психология. Тексты / под ред. Г. М. Андреевой, Н. Н. Богомоловой, Л. А. Петровской. – М. : МГУ, 1984. – 256 с.
3. Анцыферова Л. И. Личность в тяжелых жизненных условиях : переосмысление, преобразование ситуации и психологическая защита / Л. И. Анцыферова // Психологический журнал. – 1994. – Т. 15, № 1.
4. Ароксон Э. Социальная психология / Ароксон Э., Уилсон Т., Эйкерт Р. – СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2002. – 374 с.
5. Артемьева Е. Ю. Основы психологии субъективной семантики / Е. Ю. Артемьева; под ред. И. Б. Ханиной. – М. : Наука; Смысл, 1999. – 350 с.
6. Балл Г. А. Психология в радиогуманистической перспективе : избранные работы / Г. А. Балл. – К.: Основа, 2006. – 408 с.
7. Мухина В. С. Личность : мифы и Реальность (Альтернативный взгляд. Системный подход. Инновационные аспекты) / В. С. Мухина. – Екатеринбург : ИнтелФлай, 2007. – 1072 с.

8. Мясищев В. Н. Личность и неврозы / Мясщев В. Н. – Л. : ЛГУ, 1960. – 756 с.
9. Правдина Л. Р. Влияние экстремальных ситуаций на динамику социально-психологических характеристик личности : дис... к.психол.н.: 19.00.05 : социальная психология. – Ростов-на-Дону, 2004. – 223 с.
10. Сеченов И. М. Избранные философские и психологические произведения / И. М. Сеченов. – М. : Госполитиздат, 1947. – 433 с.
11. Шибутани Т. Социальная психология / Шибутани Т. – М. : Прогресс, 1969. – 843 с.
12. Taifel H. The social identity theory of intergroup behavior / H. Taifel, J. C. Turner // Psychology of Intergroup Relations. Chicago, 1986. – 483 p.

Рецензенти: к. психол. н. Садковий В.П., к. психол. н. Кучеренко С.М.

УДК 159.9: 159.94

Поляков І.О., к.психол.н., старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології НУЦЗУ

ДЕЯКІ ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Враховуючи проблематику генезу особистості, а також вплив зовнішніх умов, ми виділили ряд факторів, які можуть сприяти зниженню функцій психологічного захисту як особистості, так і населення в умовах сучасності. А саме: відставання психічного розвитку індивіда від високого темпу технократичного і наукового прогресу; усвідомлення власної безпорадності; неможливість вираження переживань від перенесених травматичних подій. Із досліджень Пеннебейкера: чим більше ступінь емоційного саморозкриття розповідача (відповідно, чим менше «роботи стримування» він здійснює), тим більше «роботи стримування» доводиться здійснювати слухачам. У міру того, як показники фізіологічного стресу (частота серцевих скорочень, кров'яний тиск і пр.) оповідача знижуються, аналогічні показники у слухачів зростають. У термінах психічної травматизації можна сказати, що слухання історій про травмуючі епізоди теж є формою засвідчення насильства, руйнувань та заподіяння шкоди і викликає вторинну травматизацію.

Ключові слова: технократичний прогрес, ЗМІ, вплив інформації, надзвичайні ситуації, психічна стійкість, психологічний захист, психологічні переживання, психологічна допомога.

Учитывая проблематику генеза личности, а также влияние внешних условий, мы выделили ряд факторов, которые могут способствовать снижению функций психологической защиты как личности, так и населения в современных условиях. А именно: отставание психического развития индивида от высокого темпа технократического и научного прогресса; осознание собственной беспомощности; невозможность выражения переживаний от перенесенных травматических событий. Из исследований Пеннебейкера: чем больше степень эмоционального самораскрытия рассказчика (соответственно, чем меньше «работы сдерживания» он осуществляет), тем больше «работы сдерживания» придется осуществлять слушателям. По мере